

interaction of a social pedagogue (a social worker) with a family that provides support and social services to it. The essence of the social-pedagogical technology is in driving the algorithm of specialist interaction with the family. The social-pedagogical family support is a special type of social-pedagogical activity directed at revealing, identifying and resolving problems between a child and others members of the family in order to provide and to protect family rights for child's safe living, full-value development and education.

The research literature analyses have shown that such family technologies as social guiding, family needs estimation, early intervention, crises intervention, services providence are well developed and actively implemented into practice.

Social accommodation is a type of social work directed at social caring, help and patronage for socially unprotected categories of children and youth, aimed at overcoming everyday problems, support and increase of their social status. Family (a child's and his family's) needs evaluation technology is used with families that are in need and those who demand governmental support and social care. Needs evaluation is a process of gathering, summarizing and analyzing information given by social services providers. It concerns children's, youth's, family's needs and their living conditions. This information helps to understand the amount of services needed to overcome difficult living circumstances.

The technology of early intervention is directed at providing services to the family that brings up a child with special needs. The technology of crises intervention involves socially-pedagogical support in critical situations.

All in all we can consider the guiding technology as the combining method of social work, because it involves and integrates other technologies of work with families despite the type of the family and its specifics.

Key words: *technologies, social and pedagogical support, technologies of social and pedagogical support, families with children.*

УДК 373.3.06 : 159.922.763 (045)

Н. В. Казакова

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ПРОФІЛАКТИКА ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито сутність понять «відхилення в поведінці», «девіації», «профілактика», «профілактика відхилень у поведінці молодших школярів». Визначено завдання виховної функції профілактики відхилень у поведінці учнів початкових класів. Досліджено напрями профілактики відхилень у поведінці учнів початкових класів у позаурочний час. Визначено та розкрито зміст, форми, методи та прийоми позаурочної роботи з дітьми молодшого шкільного віку та їх батьками з метою профілактики девіацій у дітей. З'ясовано умови, за допомогою яких виховне середовище в класі перешкоджатиме девіантній поведінці учнів і сприятиме розвитку особистості молодших школярів.

Ключові слова: *відхилення у поведінці, девіації, профілактика, профілактика відхилень у поведінці молодших школярів, позаурочний час.*

Постановка проблеми. На переломних етапах суспільного життя проблеми виховання в широкому соціальному значенні стають особливо актуальними. Це характерно і для сучасної України. У нашому суспільстві зростає соціальна напруженість, поширюється алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління, злочинність і суїцид, загострюються кризові явища в

духовному житті, що веде до виникнення важковиховуваності, бездоглядності, безпритульності, сирітства. Соціально-економічний розвиток, євроінтеграційні процеси в Україні потребують формування свідомої особистості, здатної контролювати власну поведінку, відчувати відповідальність за її наслідки, задовольняти потреби в межах правових норм. Найбільші можливості для реалізації цих завдань має цілеспрямована, чітко структурована профілактика відхилень у поведінці, яка повинна здійснюватися серед усіх категорій населення, зокрема й дітей молодшого шкільного віку.

У Концепції превентивного виховання дітей і молоді наголошується, що профілактична робота має проводитися з усіма дітьми з метою попередження відхилень у поведінці, а особливо з тими, хто перебуває в несприятливих умовах виховання й уже характеризується негативною поведінкою, а також із тими, хто став на шлях неправомірної поведінки [6, 7].

Прояви порушень поведінки дітей молодшого шкільного віку залежать від багатьох чинників, а саме: сімейного виховання, стилю керівництва діяльністю дитини, ставлення дорослих до дитини та її проблем, рівня розвитку її моральності. Крім того, дитина не завжди знає, як себе вести, у неї не вистачає знань про правильну поведінку, умінь поводитися в соціальному середовищі.

Вважаємо, що проблема збільшення кількості дітей молодшого шкільного віку з порушеннями в поведінці також зумовлена недостатнім рівнем здійснення профілактики негативних проявів у їх поведінці, що часто викликано формальністю профілактичної діяльності, неврахуванням суб'єкт-суб'єктних відносин учасників освітньо-виховного процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Обґрунтуванню та висвітленню проблеми порушення поведінки серед дітей присвячені дослідження О. Безпалько, А. Капської, Р. Новгородського, В. Оржеховської, Н. Пихтіної, О. Потапової та ін. Багатоаспектність феномена профілактики правопорушень серед учнів, їх причини з'ясовано в наукових працях І. Козубовської, В. Оржеховської, А. Полянничко та ін. Різні аспекти проблеми профілактики правопорушень дітей молодшого шкільного віку відображені у працях О. Данченко (профілактика девіантної поведінки), Т. Федорченко (рання профілактика девіантної поведінки) та О. Шарапової (педагогічні умови корекції девіантної поведінки). У дослідженнях І. Козубовської, В. Сагарди, Г. Товканець обґрунтовано організаційно-методичні умови оптимізації процесу педагогічного спілкування з метою забезпечення корекції відхилень у формуванні особистості та поведінці важковиховуваних учнів початкових класів.

Незважаючи на значні досягнення у вивченні даної проблеми, практика свідчить про те, що недостатньо обґрунтованими й дослідженими залишаються напрями профілактики відхилень у поведінці молодших школярів у позаурочний час.

Мета статті – дослідити напрями профілактики відхилень у поведінці молодших школярів у позаурочний час та розкрити ефективні зміст, форми й методи роботи вчителя початкових класів із дітьми та їх батьками.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано такі методи: аналізу педагогічної, психологічної, навчально-методичної літератури для обґрунтування важливості обраної проблеми; уточнення теоретичної сутності понять «відхилення у поведінці», «девіації», «профілактика», «профілактика відхилень у поведінці молодших школярів»; педагогічне спостереження, бесіди для відбору ефективних змісту, форм і методів профілактичної роботи вчителя початкових класів із дітьми та їх батьками.

Виклад основного матеріалу. Відхилення в поведінці (девіації) – це такі дії, які не відповідають нормам, прийнятим у суспільстві (відхилення в діяльності, спілкуванні, навчанні дітей) [1, 19]. В. Лозова, Г. Троцько визначають, що норми поведінки знаходять вияв у ставленні до народу, Батьківщини, національної культури, народних звичаїв; праці, національного багатства, природи; людей, всього живого; людини до самої себе [7, 38-39].

Неправильна поведінка молодших школярів – це тривожний сигнал для дорослих, її не можна ігнорувати, сподіваючись, що вона сама по собі відійде, варто контролювати такі прояви й використовувати різні методи та прийоми, щоб дитина адекватно поводи́ла себе в певній ситуації. Для дітей з негативними проявами в поведінці характерні агресивність, тривожність, неадекватна самооцінка, деприваційні стани. Часто свої прагнення вони можуть задовольняти неправомірним шляхом, оскільки в них відсутнє критичне ставлення до неправомірних учинків, а також їм властиві адиктивні потяги. Завдання початкової школи – запобігти такому явищу, здійснювати профілактику відхилень у поведінці дітей молодшого шкільного віку, зокрема в позаурочний час.

У дослідженнях українських науковців І. Данченко [2], І. Козубовська [5], В. Оржеховська, О. Пилипенко [4], Т. Федорченко [8] профілактика (греч. *prophylaktikos* – попередження) та превентивності («превентивний» – попереджувальний, захисний) розглядається як процес виховання й перевиховання дітей з відхиленнями в поведінці.

У Концепції превентивного виховання дітей та молоді України розуміється як процес, спрямований на здійснення освітньо-профілактичних заходів та інших педагогічних моделей впливу на особистість дитини з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях відхилення від освітньо-виховних і морально-правових норм, а також на формування ціннісного ставлення учнів до: суспільства та держави, людей, себе та праці [6, 7].

Профілактика відхилень у поведінці молодших школярів має не допускати відхилення, а попереджати їх виникнення; спрямовуватися на викорінювання джерела дискомфорту в самої дитини, набуття дитиною

необхідного досвіду в попередженні та розв'язанні проблем, що виникають, збереження здоров'я, а також на вільний саморозвиток особистості, що здійснюється на основі моральних цінностей суспільства та збереження індивідуальності дитини.

У контексті нашого дослідження постає необхідність визначити завдання виховної функції профілактики відхилень у поведінці: оволодіння знаннями, нормами, правилами поведінки; формування почуттів, які сприяють трансформації певних дій особистості із сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань; формування умінь, звичок поведінки, які потребують поступовості, систематичності вправлення, посиленості, доцільності визначених вимог, їх відповідності рівню розвитку учнів, пов'язані з активною діяльністю дитини в реальній ситуації.

У ході дослідження нами визначено такі напрями профілактичної роботи вчителя початкових класів щодо запобігання відхилень у поведінці молодших школярів у позаурочний час: виховання культури поведінки молодших школярів як превентивна основа попередження негативних проявів у поведінці; створення в класі середовища, що перешкоджає девіантній поведінці учнів; інформаційно-просвітницька робота вчителя початкових класів з батьками учнів.

З метою виховання культури поведінки як превентивної основи попередження негативних проявів у поведінці молодших школярів у позаурочний час пропонуємо впроваджувати спецкурс «Уроки духовності». На основі вивчення навчально-методичної літератури [3] та педагогічного досвіду вчителя початкових класів спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ст. № 15 м. Хмельницького Дунець О. М. до програми спецкурсу віднесено такі розділи: «Азбука добра», «Школа здоров'я», «Щастя сім'ї», «Природа – очима дитини».

Для формування психологічної єдності з дітьми, позитивного спілкування, у ході проведення уроків духовності варто спрямовувати свої зусилля на розв'язання таких завдань: розширювати й поглиблювати знання дітей про стосунки з однолітками й дорослими, про загальноприйняті норми поведінки; формувати здоровий спосіб життя з метою попередження негативних проявів у поведінці; розвивати емпатію; виховувати культуру прояву почуттів – радіти не лише власній перемозі, а й здобуткам товаришів, гідно програвати в іграх тощо; *створювати атмосферу взаємоповаги та взаєморозуміння в дитячому колективі.*

До методів і прийомів роботи на уроках духовності, які сприяють вияву в учнів позитивних емоцій (любов, радість, співчуття, натхнення), згуртуванню дитячого колективу, віднесено: ігрові ситуації, колективні творчі ігри, ігрові вправи («Мій хороший добрий друг», «Я дарую тобі», «Я знаю п'ять імен друзів», «Моя планета Любові», «Рибалка намірів», «Мені здається»), розв'язання ситуацій типу «Я маю право, але я не повинен»; малювання

знаків «заборони» та «дозволу» певних видів поведінки на чужій планеті; написання казок «Дисципліноване кошеня», «У країні хаосу».

З метою виховання дружніх взаємин між учнями необхідно допомогти кожній дитині сформувати власний позитивний імідж. Для цього потрібно виробити суспільну думку до неї через створення їм успіху в різних видах діяльності (вчасно допомагати, демонструвати підтримку ініціативи, забезпечувати можливість реалізації задуманого, вживати ненав'язливі позитивні висловлювання («Сашко завжди хоче всіх чимось пригостити», «Щоб я без тебе робила?»)). Варто практикувати різні способи демонстрації симпатії та прихильності одне до одного, такі як аплодисменти в ситуаціях успіху та як засіб підтримки; тримання кулачків як уболівання за неї, потискування рук тощо. У роботі можна використовувати відповідну лексику («Я тобі співчуваю!», «Чим я тобі можу допомогти?», «Прикро, що так вийшло!», «Наступного разу у тебе обов'язково вийде», «Я з тобою!», «Ти заслуговуєш на повагу», «Тобі є за що любити себе», «Мені здається, ти все зрозумів і більше так не робитимеш»); дії (запросити до гри, поділитися іграшкою) та жести (взяти за руку, погладити по голові, поплескати по плечу, підморгнути), що підтримують.

У ході проведення уроків духовності важливо навчати дітей виявляти вдячність до однолітків і дорослих. Для цього поряд із відповідною словесною лексикою («Дякую», «Ти мені дуже допоміг», «Без тебе я не впоралася б», «Ти приємна людина», «Тобі всі радіють», «Тобі довіряють») використовувати спеціальні прийоми, наприклад, написання листів вдячності одне одному.

Особливу увагу варто звертати на зміну ставлення до учнів, які з якихось причин були неуспішними в діяльності чи поведінці. Для цього учителю класу необхідно доклали всіх зусиль, щоб кожна дитина переживала радісні почуття успіху. Якщо дитина продемонструвала неприйнятні форми поведінки, була чи то агресивною, чи нещирою та викликала справедливий протест в інших дітей, можна підтвердити цінність її як особистості («Ми звикли тобою пишатися!» «Ти ж у нас розумник!»), але разом із тим рішуче визнаючи недопустимість такої поведінки.

Ефективною позаурочною формою роботи з проблеми дослідження є спільні партнерські проекти, тематика яких включає питання, що потребують спільного обговорення і розв'язання (догляд за кімнатними рослинами, тваринами, підготовка до новорічного свята, збір інформації про певне явище та її презентація; організація виставки дитячих малюнків до свята, організація туристичного походу тощо).

У класі необхідно створити демократичне виховне середовище, що перешкоджатиме девіантній поведінці учнів, яке базується на таких основних принципах:

- активного залучення кожного учня до діяльності, міжособистісного спілкування, визначення причетності кожного до спільної справи;
- комфортності та відкритості середовища (відсутність примусу, натиску, упередження стосовно кожного учня; вияв уваги до кожної особистості незалежно від рівня її успішності, культури, сімейного стану батьків тощо);
- поваги до особистості (уникнення критики, образ, засуджень);
- позитивної спрямованості середовища (розвиток позитивних емоцій, самопочуття, мотивацій діяльності, уникнення минулих негативних переживань учнів);
- опори на правила (колективне визначення учнями правил поведінки в школі для встановлення дисципліни, наприклад, розробити інформацію у класний куточок «Моральний кодекс учнів класу», «Правила дружби», «Наші шкільні заповіді», «Пам'ятка черговому», «Заборони в класі»);
- набуття власного досвіду (надання можливостей для вправлення учнів у виборі моральних вчинків, прийняття й реалізації відповідних рішень).

У ході дослідження особливу увагу звернено на співпрацю з батьками молодших школярів щодо попередження відхилень у поведінці учнів. З цією метою учитель початкових класів має проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками. До ефективних форм роботи віднесено: лекції («Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей», «Соціальний захист прав дитини» та ін.), тренінги, практичні заняття «Стратегії і техніки формування особистісної значущості дитини в сім'ї», «Добро і милосердя народжуються в сім'ї», уроки духовності, індивідуальні бесіди, консультації на тему «Негативізм поведінки дитини, їх чинники та педагогічно доцільна поведінка дорослого при цьому». Крім того, у куточку для батьків в класі необхідно систематично подавати інформацію у вигляді пам'яток, буклетів, рекомендацій до низки тематичних блоків: «Батькам про права дитини», «Дисципліна – не покарання», «Золота середина», «Мистецтво хвалити» та ін.

При проведенні вище згаданих форм роботи з батьками необхідно акцентувати увагу на найважливіших моментах у стосунках між ними й дітьми, давати поради, проводити анкетування з метою виявлення виховних можливостей батьків, умов сімейного виховання, допомагати визначитись у доборі методів впливу на дитину, тобто дати систему теоретичних знань і практичних навичок, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я дітей, виховання їх у дусі любові, поваги, миру, толерантності, рівності, взаємодопомоги.

Висновки. Одним із поширених негативних явищ у школі, що викликає особливу тривогу з боку педагогів, батьків і громадськості, – це формування та розвиток поведінки серед учнів, яка відхиляється від прийнятих у

суспільстві освітньо-виховних і морально-правових норм. Саме тому важливим завданням школи є запобігти такому явищу. Ми вважаємо, що реалізувати це завдання можливо за умови впровадження у позаурочну роботу з молодшими школярами спецкурсу «Уроки духовності», вправ-тренінгів, колективних проєктів, ігор-тренінгів, сюжетно-рольових ігор, родинних свят, днів здоров'я, зустрічей з лікарем, бібліотекарем, психологом школи та ін. Проведення цих форм роботи сприятиме формуванню культури та дисциплінованості в учнів за умови, коли у процесі позаурочної діяльності буде присутня емоційна насиченість змісту поданого матеріалу.

Доведено, що розвиток особистості молодших школярів можливий лише в демократичному середовищі, яке дозволяє дитині реалізувати потенційні можливості, творчі здібності. Тому необхідно створити сприятливий мікроклімат у класі, встановити гуманні відносини з учнями та їх батьками. Сутність взаємодії вчителя з батьками полягає в організації форм роботи, спрямованих на отримання педагогічної допомоги з актуалізації та реалізації виховних можливостей сім'ї; подолання кризових явищ у взаєминах батьків і дітей; формування культури поведінки в молодших школярів. Домінуючими в роботі вчителя початкових класів із батьками є методи інформування, переконання, наочності тощо.

Цілком природно, що дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми профілактики відхилень у поведінки молодших школярів. Подальшого дослідження потребують такі її питання: взаємодія вчителя початкових класів і шкільного психолога, соціального педагога щодо профілактики відхилень у поведінці молодших школярів; підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації профілактики відхилень у поведінці молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка / О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
2. Данченко І. О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів у навчально-вихованому процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія та методика виховання / Данченко Ірина Олексіївна. – К., 2006. – 18 с.
3. Дунець О. М. Духовно-моральне виховання. Розробки занять для 4 класу : метод. посіб. для вчит. поч. кл. / О. М. Дунець. – Хмельницький, 2009. – 72 с.
4. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : наук.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська, О. П. Пилипенко. – Ізмаїл : СМІЛ, 2006. – 283 с.
5. Козубовська І. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей в процесі професійного спілкування / І. В. Козубовська, Г. В. Товканець. – Ужгород : Патент, 1998. – 195 с.
6. Концепція превентивного виховання дітей і молоді // Учитель. – 2000. – № 1-3.
7. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків : «ОВС», 2002. – 400 с.
8. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч.-метод. посіб. / Т. Є. Федорченко. – К. : ТОВ «ХІК», 2003. – 128 с.

РЕЗЮМЕ

Казакова Н. В. Профилактика отклонений в поведении младших школьников, во внеурочное время как социально-педагогическая проблема.

В статье раскрыта сущность понятий «отклонения в поведении», «девиации», «профилактика», «профилактика отклонений в поведении младших школьников». Определены задачи воспитательной функции профилактики отклонений в поведении учащихся начальных классов.

Исследованы направления профилактики отклонений в поведении учащихся начальных классов во внеурочное время. Определено и раскрыто содержание, формы, методы и приемы внеурочной работы с детьми младшего школьного возраста и их родителями с целью профилактики девиаций у детей.

Выяснены условия, с помощью которых воспитательная среда в классе может препятствовать девиантному поведению учеников и будет способствовать развитию личности младших школьников.

Ключевые слова: отклонения в поведении, девиации, профилактика, профилактика отклонений в поведении младших школьников, внеурочное время.

SUMMARY

Kazakova N. V. Prevention of deviations in the behaviour of junior pupils during extracurricular time as a social-pedagogical problem.

The essence of the notions "deviations in the behaviour", "deviations", "prevention", "prevention of deviations in the behaviour of pupils" has been revealed in the article.

The tasks of educational function of deviations prevention in the behavior of the growing generation have been determined.

The directions of prevention of deviations in the behaviour of primary school pupils during extracurricular time have been studied, to which belong: teaching the culture of junior pupils' behaviour as preventive base of preventing negative manifestations in behaviour; creation of the atmosphere in class, which impedes pupils' deviant behaviour; information-enlightenment work of the primary school teacher with the pupils' parents.

Special attention is paid to the objective analysis by the primary school teacher of the motives of pupils' deeds, the reasons of their origin and determining the ways of psychological-pedagogical correction as for the behaviour improvement.

One of the most effective forms of work with junior schoolchildren was determined the lesson of spirituality. The aim, tasks and the content of special course "Lessons of spirituality" for the primary school pupils have been revealed. To the forms of work at the lessons of spirituality belong: exercises-trainings, conversations, meetings with the school doctor, psychologist, sport events, competitions of pictures, games-trainings, writing compositions, dramatizations, and knight tournaments. Best practices of work in the process of teaching special course have been determined: game situations, collective creative games, drawing signs of "prohibitions" and "permission" of some types of behavior, writing fairy tales.

The conditions with the help of which democratic educational environment in the class will impede pupils' deviant behavior, will assist the development of junior schoolchildren personality, have been cleared out: active attraction of pupils to the activity, interpersonal communication, determining everyone's participation in common business during the extracurricular time; comfort and openness of the environment; support of the rules; obtaining personal experience (offering the abilities for fitting in the pupils in their choice of moral deeds, making and realization of appropriate decisions).

Effective forms, methods and means of extracurricular work with primary school pupils and their parents aimed at preventing children's deviations have been revealed and determined.

Key words: *deviations in the behaviour, deviations, prevention, prevention of deviations in the behaviour of pupils.*